

**В.М.Матях (Київ)**

#### **ДО 60-РІЧЧЯ ДОКТОРА ІСТОРИЧНИХ НАУК, ПРОФЕСОРА В.С.СТЕПАНКОВА**

Доктор історичних наук, професор Валерій Степанович Степанков добре знаний у науковому світі як фахівець з української історії доби середньовіччя – раннього нового часу, творчий доробок якого має не лише високий рейтинг серед науковців, а й гідно поцінований державою. Однак, очевидно, не багатьом відомо те, що шлях його до визнання був доволі непростим. Він входив у велику науку у той час, коли завершувалася так звана «хрущовська відлига», а на зміну їй приходила чергова хвиля деукраїнізації, коли в історіографії свідомо насаджувалася практика переорієнтації уваги вчених на дослідження сюжетів новітньої історії та історії державно-ідеологічних інституцій, а працювати в періодах більш віддалених вважалось неprestижним.

Народився В.С.Степанков у селищі Слобідка-Рихтівська Кам'янець-Подільського району Хмельницької області 18 вересня 1947 р. Дитинство майбутнього вченого, становлення його як особистості та формування засад світогляду припали на нелегкий повоєнний час, коли країна, переживши жахи Другої світової війни, поступово входила в мирний темп життя.

Невідомо, як би склався життєвий шлях В.С.Степанкова, якби на порозі дорослого життя при виборі майбутньої професії перевагу перед гуманітарними дисциплінами все ж таки було б надано математичним наукам, здібності до яких яскраво проявилися в шкільні роки. Однак вибір було зроблено, і влітку 1965 р., після закінчення середньої школи, він подає документи на історико-філологічний факультет Кам'янець-Подільського педагогічного інституту. Опустимо ряд деталей і лише зазначимо, що до лав студентів юнака було зараховано тільки навесні наступного, 1966, року.

Здібності до самостійної наукової роботи В.С.Степанков виявив доволі рано. Фактично вже на другому курсі визначилося й коло його наукових інтересів, коли темою свого дослідження він обрав історію Поділля в роки Національно-визвольної війни під проводом Б.Хмельницького. Зауважимо, що до сьогоднішнього дня проблематика, пов'язана із революційними подіями середини XVII ст. в Україні залишається домінуючою в науковій діяльності вченого.

У серпні 1969 р. В.С.Степанков розпочав свій трудовий шлях як учитель історії в Сергієвській восьмирічній школі Путильського району Чернівецької області. 1970 р. його запрошують на посаду асистента кафедри загальної історії Кам'янець-Подільського педінституту. Із цього часу з цим ушлявленим добрими традиціями вузом (незначна перерва у викладацькій роботі була викликана службою у збройних силах) пов'язане все його подальше життя. Із роками вдосконалюється його майстерність як викладача. Він успішно опанував курс «Нова й новітня історія країн Азії та Африки», увів до навчальних програм спецкурси «Антифеодальна боротьба на Правобережній Україні в роки Визвольної війни українського народу» (1976 р.) та «Пам'ятні місця подій Визвольної війни українського народу на Хмельниччині» (1979 р.), на початку 2000-х рр. розробив і викладає лекційні курси «Методика викладання історичних дисциплін у вищих навчальних закладах», «Проблеми



української революції XVII ст.», спецкурс «Українська держава в середині XVII ст.: проблеми становлення, боротьби за незалежність і впливи геополітичного фактору».

У 1977 р. В.С.Степанкова було обрано на посаду старшого викладача, а у січні 1985 р. – доцентом кафедри загальної історії. У 1992 р. він обирається професором кафедри історії України, у 1995 р. отримує звання професора, з червня 1999 р. по серпень 2006 р. обіймає посаду завідувача кафедри всесвітньої історії, із серпня 2006 року – професор кафедри.

Як викладач і наставник молодого покоління, В.С.Степанков відкрив шлях у велику науку багатьом здібним студентам. Його колишні учні стали викладачами Кам'янець-Подільського державного університету та інших вузів України, успішно працюють на наукових посадах в Інституті історії України НАНУ, в архівній та музейній системах. Під його керівництвом підготували і захистили кандидатські дисертації три випускники аспірантури Кам'янець-Подільського університету. Визнанням внеску В.С.Степанкова у виховання студентської молоді стало відзначення його Почесними грамотами Міністерства освіти України (1978, 1986 та 2002 рр.), нагородження знаком «Відмінник освіти України» (1998), занесення на обласну Дошку Пошани «Кращі люди Хмельниччини» (1999 та 2002 рр.), присвоєння звання «Заслужений працівник народної освіти України».

Паралельно з діяльністю у навчально-виховній сфері В.С.Степанков проводить інтенсивну наукову роботу, хист до якої виявив ще у студентські роки. Пріоритетами його наукових студіювань стали соціальні та національно-визвольні рухи в Україні в середині – другій половині XVII ст.; боротьба українського народу проти іноземних експансій; українсько-російські та українсько-польські взаємовідносини раннього нового часу; комплекс проблем, пов'язаних із Українською національною революцією XVII ст. та становленням Української ранньомодерної держави тощо.

Восени 1970 р. В.С.Степанков розпочав роботу над кандидатською дисертацією, присвяченою соціальній боротьбі на Правобережній Україні в роки Національно-визвольної війни. Його науковим керівником-консультантом стала канд. іст. наук, старший науковий співробітник Інституту історії АН УРСР О.М.Апанович. Однак 1972 р. вніс суттєві корективи в життєві долі не лише самої Олени Михайлівни, а і її учня. Принаймні, час від моменту закінчення роботи над рукописом до його захисту значно затягнувся – дисертацію було захищено в спеціалізованій ученій раді при Дніпропетровському університеті лише в травні 1980 р.

Водночас із підготовкою кандидатської дисертації молодий учений збирає матеріали для теми монографічного дослідження, яке хронологічно мало продовжити попередню роботу. У 1982 р. він завершив написання монографії на матеріалах дисертаційної розробки, однак побачити світ їй довелося (після численних доопрацювань згідно з редакційними висновками та суттєвого скорочення обсягу) лише 1991 р. Під назвою «Антифеодальна боротьба в роки Визвольної війни та її вплив на формування Української держави» праця вийшла друком у львівському видавництві «Світ».

Із 1987 р. учений почав працювати над докторською дисертацією, присвяченою проблемі соціально-політичної боротьби та національно-визвольного руху на Правобережній Україні в другій половині XVII ст. Водночас він приділяє значну увагу дослідженню конкретно-історичних та теоретичних питань українського державотворення за доби Хмельниччини, ролі в цих процесах української козащини, працює над науково-популярним нарисом «Богдан Хмельницький», друкує низку студій джерелознавчого та археографічного характеру, бере активну участь у великих наукових форумах.

1987 р. започатковується творча співпраця В.С.Степанкова з доктором історичних наук, завідувачем відділу феодалізму Інституту історії АН УРСР В.А.Смолієм. Гіпотези та ідеї, які зароджувалися під час обміну думками та в наукових дискусіях двох неординарних учених, на початку 1990-х рр. утілюлися в розробку нової концепції історії Визвольної війни українського народу XVII ст., поява якої докорінним чином змінила ситуацію в українській історіографії щодо висвітлення цілого аспекту проблем національного історичного процесу раннього нового часу. У наступні роки з-під пера науковців одна за іншою виходять такі праці, як «Правобережна Україна у другій половині XVII–XVIII ст.: проблема державотворення» (К., 1993); «Богдан Хмельницький: Соціально-політичний портрет» (К., 1993; 2-ге вид, доопр. і доп. – К., 1995); «Богдан Хмельницький: Хроніка життя та діяльності» (К., 1994); «Українська державна ідея XVII–XVIII століть: проблеми формування, еволюції, реалізації» (К., 1997); «Українська національна революція середини XVII ст.: проблеми, пошуки, рішення» (К., 1999); «Богдан Хмельницький» (К., 2003). Учені також готують окремий том, присвячений революційним подіям 1648–1676 рр., для п'ятнадцяти томного видання «Україна крізь віки» (К., 1999).

Творчий доробок доктора історичних наук В.С.Степанкова (успішний захист дисертації відбувся в спеціалізованій ученій раді із захисту дисертацій при Київському національному університеті ім. Т.Шевченка у грудні 1993 р.), окрім розробки сюжетів політичної історії, позначений дослідженням питань соціальної та економічної політики гетьманських урядів; становлення державних інституцій та козацької моделі господарювання, розвитку національної свідомості українського суспільства в роки революції; формування та функціонування дипломатичної служби козацької України тощо. Ним створено галерею історичних портретів видатних особистостей української історії раннього нового часу – Б.Хмельницького, П.Дорошенка, І.Виговського, П.Тетері, І.Брюховецького, Д.Нечає, Г.Гуляницького, М.Кричевського, а також серію нарисів про видатних істориків сьогодення – уродженців Подільського краю.

В.С.Степанков брав участь у написанні таких колективних праць, як «Володарі гетьманської булави» (К., 1994; 1995); «Полководці Війська Запорозького» (К., 1998); «Україна: утвердження незалежної держави (1991–2001)» (К., 2001); «Нариси з історії дипломатії України» (К., 2001); «Українське суспільство на зламі середньовіччя і нового часу: Нариси з історії ментальності та націо-

нальної свідомості» (К., 2001); «Історія української культури» (Т.3. – К., 2003); «Історія українського селянства: Нариси в 2-х т.» (К., 2006); «Історія українського козацтва: Нариси у 2-х т.» (К., 2006–2007). Разом із Ю.А.Мициком та І.С.Стороженком учений підготував науково-популярний нарис «Сполохи козацької звитяги» (Дніпропетровськ, 1991). Його багаторічні дослідження над формуванням розвідувальної служби в Українській козацькій державі втілилися у великому нарисі до спільної з професором В.С.Сідаком праці «З історії української розвідки та контррозвідки», яка витримала два видання – у 1994 та 1995 рр., і була відзначена премією СБУ за високопрофесійне й об'єктивне висвітлення діяльності спецслужб України. Перу В.С.Степанкова також належать історіографічні студії, присвячені, зокрема, оцінці подій Української національної революції XVII ст. різними генераціями представників вітчизняної історичної думки; передмови до історичних праць, серед них – «Проблеми козацтва та його боротьба за незалежність України у творчості Любомира Винара» до редактованої ним праці «Винар Л. Козацька Україна. Вибрані праці» (2003).

У науковому доробку вченого (окрім уже згаданих методичних та методологічних розробок і навчальних курсів, загальна кількість яких перейшла за перший десяток) є також підручники для середньої школи та вищих навчальних закладів. Зокрема, він – один із авторів навчального посібника «Історія України», який користується значним попитом у студентсько-викладацькому середовищі.

Слід наголосити ще на одній сфері науково-дослідної діяльності В.С.Степанкова – краєзнавчій. Він є активним популяризатором історії Поділля на шпальтах районної та обласної періодики, співавтором тексту «Городок» до тому «Хмельницька область» багатотомної «Історії міст і сіл Української РСР» (К., 1971) та історико-краєзнавчого нарису «Буша» (Хмельницький, 1991), веде активну роботу зі збереження пам'яток минувшини.

За значний внесок у розвиток української історичної науки 1993 р. В.С.Степанкову Президією НАН України було присуджено Премію ім. М.С.Грушевського. У 2001 р. він став лауреатом Державної премії України в галузі науки й техніки. У 2003 р. відзначений Почесною грамотою Верховної Ради України за особливі заслуги перед українським народом. 2006 р. нагороджений знаком «За наукові досягнення» Міністерства науки та освіти України.

Високий професіоналізм, наукове сумління і принциповість, чітка громадянська позиція, вимогливість у поєднанні зі щирістю і доброзичливістю притягують до Валерія Степановича як його колег по науковій і педагогічній діяльності, так і студентську та аспірантську молодь. У переддень ювілею від щирого серця побажаємо йому міцного здоров'я й нових творчих перспектив!